

Kirkelige Forhold og Personligheder i Kong Frederik den Andens Tid.

VIII.

Om en Omarbejdelse fra 1561 af Kirkeordinansen.

Blandt andre Beviser paa Danmarks stadige Vedhængen ved den rene Lære henviser D. Søren Lintrup i sit Skrift: *Vindiciæ hist.-theol. pro Dania orthodoxa fideli et pacifica* H. G. Masii, Havn. 1692, p. 81, til »*Confessio præcipuorum Articulorum Doctrinæ ac fidei Ecclesiarum Danicarum una cum gubernatione Ecclesiastica ad mandatum Serenissimi Danorum Regis Friderici ejus nominis 2di, Anno 1561 mense Majo conscripta, sicut ea hodiernum M S. in Bibliotheca nostra publica asservatur*»; og paa et andet Sted i samme Skrift (p. 111—2) siger han: »*Fridericus II Augustanum C. invariata[m] recepit, et ceu justam Doctrinæ Danicæ υπότέπωσιν coluit, ceu manifestum evadit . . . ex præfatione XXV Articulorum, ac illa, cuius supra memini, Ecclesiarum Danicarum Confessione, jussu ipsius, Anno 1561 consignata, in qua Confess. Cæsari Carolo V. in comitiis Augustanis Ann. D. 1530 exhibitam, h. e. invariata[m], se approbare, constanter retinere, et toto pectore amplecti asseverant*«¹⁾. — Jeg

¹⁾ Som Vidnesbyrd om, at den augsb. Konfession erkjendtes som symbolsk Bog her i Danmark i Frederik II's Tid, henviser Lintrup dog især til de Forhandlinger, som foregik 1575 i Anledning af Hemmingsens kalviniserende Nadverlære.

kunde have Lyst til at forelægge danske Kirkehistorikere det Spørgsmaal, hvad det er for et, saavidt man kan skjønne, meget vigtigt kirkehistorisk Aktstykke fra Aaret 1561, Lintrup ved disse Ord hentyder til. Hos Pontoppidan og Helveg vil man forgjæves søge nogen Vejledning. Ingen af dem har, som det synes, lagt Mærke til disse Antydninger hos Lintrup. Derimod har Lackman i sin Hist. ordin. eccl. p. 65 henvist til det sidstanførte Sted som Bevis paa, at K. Frederik II anerkjendte den uforandrede augsburgske Konfession som den rette Norm for Kirkelæren i Danmark og Hertugdømmerne. Men han veed forøvrigt intet videre om Sagen, end hvad der kan udledes af Lintrups Ord.

Da det Haandskrift, hvoraf Lintrup øste sin Kundskab, maa antages for at være gaaet tilgrunde ved det gamle Universitetsbibliotheks Brand 1728, og der i trykte Skrifter neppe vil findes yderligere Vejledning til Oplysning om, hvad det er for en »Bekjendelse om den danske Kirkes vigtigste Tros- og Lærdomsartikler« tilligemed en »Gubernatio ecclesiastica«, der ifølge kgl. Befaling blev forfattet i Maj 1561, kunde det synes at være et forgjæves Arbejde at søge at skaffe Lys i denne mørke Sag, saa underligt det end er, at en tilsyneladende saa vigtig Forhandling skulde være gaaet saa godt som sporløs hen. — Ved et heldigt Fund antager jeg imidlertid at være kommen paa Spor efter den »Gubernatio ecclesiastica«, som Lintrup har haft for Øje, om end ikke selve det Haandskrift, han har benyttet; thi det maa som sagt anses for tabt. Derved er desværre tillige den efter Lintrups Beretning forudgaaende »Confessio præcipuorum articulorum doctrinæ et fidei ecclesiarum Danicarum« tabt, thi den findes nu ikke mere sammen med hin »Gubernatio eccl.« eller Kirkeordinans. — I Gl. kgl. Saml. 3182. 4 gjemmes nemlig et meget sirligt skrevet Haandskrift, som det synes fra det 16de Aarh., indeholdende en latinsk Omarbejdelse af den danske Kirkeordinans. Det savner enhver Tidsbetegnelse; men af Indholdet fremgaar, at det maa være fra Frederik II's Tid og

udentvivl fra Begyndelsen af samme. Blandt de Skrifter, det paalægges Præsterne at eje og benytte, nævnes nemlig Hemmingsens Enchiridion (udkom første Gang 1557) og hans Postilla Evangeliorum (der udkom første Gang 1561); ældre end det sidstnævnte Aar kan Omarbejdelsen altsaa ikke være. Mandsklostrene omtales som endnu bestaaende; men de vare alle ophørte at bestaa som Klostere og vare gaaede over til at være verdslige Forleninger inden Frederik II's Død. Medens Christian III's Fortjenester af Kirke- og Skolevæsenet berømmes, omtales Frederik II's ikke, hvilket tyder paa, at Skriftet er fra Begyndelsen af denne Konges Regjering, da han senere, især efter Syvaarskrigen, baade antog sig Kirkevæsenet og ved en isandhed storartet Gavnildhed bødede paa sin Faders mangelfulde Udstyrelse af Skolerne og Universitetet, og saaledes erhvervede sig en uforgjængelig Berømmelse. — Skriftets Titel og Indledning lyder som følger:

Ordinatio Ministerii Ecclesiastici in inclyto Regno Daniæ.

Cum Regia autoritate nobis iniunctum sit : eius, quæ in Regno Danico est, Ecclesiasticæ gubernationis¹⁾ formam scripto quodam comprehendere : vt, qua disciplina, quibusque ceremonijs, ac communi eorum, qui docendi munus in Ecclesijs nostris sustinent, officio, vniuersum Euangelij ministerium in patria nostra perficiatur : luculenta quadam et minime perplexa partium ordinatione constare possit. Equidem ita videmur nobis via quam maxime expedita, quod mandatum est, posse absoluere : si rem in certa quædam Capita conferentes, singulorum deinceps membra suo ordine expediamus.

Omnem igitur Ecclesiarumstrarum gubernationem ita dispertimur, vt hæc quatuor potissimum in ea spectanda esse statuamus :

¹⁾ Som man vil bemærke er det det samme Udtryk, som bruges i Lintrups Omtale af Skriftet.

- I. Ministrorum conditionem atque officium,
- II. Cereemoniarum vsus,
- III. Disciplinæ ecclesiasticæ normam,
- IIII. Singularem aliquam de illis constitutionem, qui, cum in ministerio non sint euangelico, ecclesiasticarum tamen personarum numero contineri volunt. De hisce quidem omnibus iuxta Ecclesiarum nostrarum consuetudinem breuiter dicemus.

Skriftet indeholder tildels de samme Bestemmelser, som alt vare fremkomne i den tidligere kirkelige Lovgivning, navnlig i Kirkeordinansen og Ribeartiklerne, men i en bedre Orden og Stil, dog paa sine Steder ikke uden en vis trættende Bredhed. Men desuden vil der ogsaa findes endel ny Bestemmelser deri, især vedkommende Skolevæsenet. Omfanget — det vilde trykt udgjøre 5-6 Ark — afholder mig fra at meddele det hele her. Jeg indskrænker mig til at henlede Kirkehistorikeres Opmærksomhed derpaa, i Haab om at nogen maatte finde Lejlighed til at underkaste det en grundigere Granskning og en Sammenligning med den tidligere kirkelige Lovgivning. For dog her idetmindste at give en Antydning af Indholdet, bidsættes Overskrifterne over Afsnittene:

Cap. I.

A. Efter en Indledning om Skolens Betydning som Underlag for Kirken følger: De scholis particularibus, der indeholder en udførlig Plan for det lærde Skolevæsen, og falder i følgende 4 Underafdelinger: 1. De puerorum ordinibus ac lectionibus. 2. Exercitia puerorum. 3. De ludimagistris et reliquis ministris scholæ eorumque salariis. 4. De disciplina scholastica.

B. De Academia Hafniensi (ligesaa kort som det foregaaende Afsnit er udførligt).

C. [De ministris verbi]. Derunder følgende Underafdelinger: 1. De electione, vocatione et ordinatione mini-

strorum verbi¹⁾. 2. De vita et habitu ministrorum. 3. Quot ministri ecclesiis præficiendi. 4. Privilegia ministrorum verbi. 5. Stipendia. 6. De habitationibus ministrorum, qui in ciuitatibus vivunt. 7. De libris, quibus se maxime simpliciores pastores assuefaciant²⁾. 8. De ministris, quos edituos siue cantores vocamus ecclesiarum. 9. De tutoribus ecclesiarum. 10. De electione, officio et sustentatione eorum, qui in nostris ecclesiis præpositi appellantur. 11. De electione, ordinatione, officio et stipendio Superintendentis (derunder udførligt: Quo ritu ad ministerium ordinandus sit Superintendentis). 12. De diaconis et pauperum domesticorum tutoribus. 13. De iis, qui in Ptochotrophiis siue hospitalibus aluntur, eorumque Procuratoribus. 14. De ministris emeritis Ecclesiarum et Scholarum. 15. Quo

¹⁾ Præsteen den lyder som følger: «Ego N. electus Pastor Ecclesiæ N. promitto, quod velim officium mihi demandatum, donec in eo maneam, cum fide et diligentia administrare: Promitto etiam, quod velim Serenissimo Regi, domino meo clementissimo, fidelitatem præstare, et ea sedulo curare, quæ ad ipsius Regiæ Maiestatis honorem, obedientiam et pacem promouendam faciunt. Si quid autem vel imprudentia, vel humana fragilitate neglexero, hoc mihi ignoscat Deus per filium suum, dominum nostrum Jesum Christum: verum adversus hæc ex proposito nihil quidquam me designaturum polliceor: Sic me Deus adiuuet suo sancto Evangelio».

²⁾ Dette Stykke lyder saaledes: «Etsi optandum est, vt quam instructissimas habeant Pastores bibliothecas, tamen vt in hac varietate librorum, qui indies multi prodeunt, simplicioribus consulatur, hi illis potissimum libri sint commendati:

Sacra Biblia, quæ pietatis et vitæ æternæ fontem continent.
Catechismus minor Lutheri.

Confessio Augustana.

Examen Theologicum Philippi.

Loci theologici Philippi.

Enchiridion Nicolai Hemmingij.

Postilla domestica Lutheri.

Postilla Nicolai Hemmingij.

Ordinatio Ecclesiastica.

Ex his enim doctrinæ Christianæ puritas recte hauriri potest, quam ministri postea fideliter Ecclesiæ Christi communicent, et necessaria diligentia proponant».

pacto viduis ministrorum verbi sit prospiciendum. 16. De præfectis Regiis.

Cap. II.

1. Quo ordine cantiones et lectiones quotidie in templo observari debeant. 2. De ritu baptizandi infantes. 3. De absolutione (derunder om Nadveren, Kirkebønnerne m. m.). 4. Quo pacto conciones in Ecclesiis ordinandæ et instituendæ sint. 5. De copulatione matrimoniali (indeholder hele Vielsesritualet paa Latin). 6. Quænam sit ratio visitandi infirmos et pauperes. 7. Quo pacto ad eos accedendum, qui propter facinora sua extremo supplicio sunt afficiendi. 8. Quomodo a ministris verbi informandæ sint obstetrices. 9. Quomodo a ministris in verbo Dei informandæ sint puerperæ. 10. Ratio sepiendi mortuos.

Cap. III.

1. Quo pacto ministri officium suum non facientes in ordinem redigantur. 2. Qua ratione ritu excommunicationis observari debeat. 3. Qui ad cœnam admittendi et qui arcendi sunt. 4. Quo pacto homicidæ absolui debent. 5. Quo pacto cum illis mulieribus agendum sit, qui proprios infantes oppresserunt. 6. De matrimonio et diuortiis.

Cap. IV.

1. De canonicis. 2. De monachis. 3. De monialibus.

Som Skriftet foreligger, bærer det ikke Præg af at være noget Udkast, men er tilsyneladende et fuldt færdigt Lovarbejde — om end ikke altid i Lovtonen —, der kun mangler Kongens Stadfæstelse for at kunne udgaa. Hvorfor er det da ikke kommet ud, da den Forsamling, som har udarbejdet det, dog sikkerlig er traadt sammen efter kgl. Befaling? Svaret paa dette Spørgsmaal vilde være lettere, hvis vi kjendte Anledningen til dette Lovarbejde. Noget skriftligt Kommissorium for Forfatterne er neppe mere bevaret, saa derfra kan ingen Oplysning hentes.

Naar vi imidlertid finde, at Biskop Hans Tavsens d. 29 Marts 1561 fik Befaling til at indfinde sig hos Kongen i Aarhus, ligger den Formodning nær, at Kongen har villet tale med ham om Sagen eller har ønsket hans Medvirkning¹⁾. Ligeledes anser jeg det for rimeligt, at Forsamlingen af evangelisk-lutherske Fyrster i Naumburg, der sluttede d. 8 Febr. 1561 med paany at underskrive den uforandrede augsburgske Konfession og med at vedtage en Overenskomst, der blev af Vigtighed med Hensyn til den evangeliske Kirkes daværende Stilling²⁾, har middelbart eller umiddelbart givet Anledning til den Revision af Danmarks Kirke-lovgivning, som foreligger i det ovenomtalte Skrift, eller ialfald til den Bekjendelse om en urokkelig Tilslutning til den uforandrede augsburgske Konfession, som ifølge Lintrups Beretning udgjorde Indledningen til den af ham omtalte »Gubernatio ecclesiastica«. Naar denne Ordinans imidlertid, skjønt den var fuldfærdig, alligevel ikke fik Lovskraft, men henlagdes for snart at synke i fuldkommen Forglemmelse, saa kunde man formode, at der pludselig er paa-kommen Frederik II en Frygt for i nogen Maade at rokke ved den af hans Fader givne og af Rigsraadet vedtagne Kirkeordinans, eller at Rigsraadet har gjort Vanskeligheder ved at give den ny »Ordinatio« sin Stadfæstelse. En nøjere Sammenligning mellem den ældre Lovgivning og den her omtalte »Ordinatio ministerii ecclesiastici« kunde maaske give Vink til en Forklaring i saa Henseende.

¹⁾ Ny kirkehist. Saml. III, 337.

²⁾ Gelbke, Der Naumburgische Fürstentag, Leipz. 1793. S. 139-52.